
LEREN LEREN EN HET SCHOOLVAK NEDERLANDS: KOELE MINNAARS?

Luc Vercammen

De inzichten inzake leren leren zijn de voorbije decennia geëvolueerd van tips voor goed studeren naar leerstijlgebonden studiebegeleiding. De aanpak is veranderd van de eenmalige training naar een permanente bekommernis doorheen het volledige onderwijs. Deze evolutie kadert in de overgang van leerstofgericht onderwijs naar leerlinggericht vaardigheidsonderwijs. Binnen dit leerlinggericht vaardigheidsonderwijs neemt het leren leren een centrale plaats in. Leerlingen moeten immers in de loop van het onderwijs (basis en secundair) cognitieve, metacognitieve en affectieve vaardigheden ontwikkelen en verfijnen. Het streefdoel van deze leerlijn is de vorming van leerbekwame leerlingen, die in staat zijn zichzelf te sturen.

Welke rol vervult het vak Nederlands in deze leerlijn? Omdat het gaat over een permanente begeleiding, een globale leerlijn en een visie op onderwijs, moet deze rol gerelativeerd worden: het vak Nederlands kan alleen een rol vervullen als ook alle andere vakken die rol vervullen. Meteen kan de aanwezigheid van een stroom rond leren leren op een conferentie rond het schoolvak Nederlands in vraag gesteld worden.

In deze bijdrage wordt een geïntegreerde leerlijn voor het leren leren in het secundair onderwijs beschreven (zie Cornelissen e.a. 1998)¹. Deze leerlijn wordt geschetst vanuit het theoretisch kader van leerstijlen zoals dat door Vermunt (1992) ontwikkeld is. De stappen die het vak Nederlands kan opnemen, worden daarbij belicht. Bovendien wordt aangetoond dat zo'n geïntegreerde leerlijn het vak Nederlands zal beïnvloeden.

1 SITUERING VAN EEN GEÏNTEGREERDE LEERLIJN ROND LEREN LEREN

Het eerste uitgangspunt is leerlinggerichtheid, wat het aanvaarden van verschillende vertrekposities van leerlingen betreft. Elke leerling heeft op zijn of haar moment nood aan studiemethodebegeleiding. Dat is het moment waarop een leerling leermoeilijkheden ervaart: er zijn vakproblemen, de motivatie raakt zoek, de studie-inzet daalt tot een dieptepunt. Leren leren is enkel zinvol wanneer het frequent en systematisch aangeboden wordt; leerlingen sluiten aan op het moment dat zij die leermoeilijkheden ervaren. Onderzoek toont ook aan dat enkel bij een systematische en herhaalde aanpak het leren leren door leerlingen positief onthaald wordt.

Het tweede uitgangspunt is de vragend-onderzoekende houding van de leerkracht. Een leerkracht moet niet alleen problemen vaststellen of slechte resultaten noteren, hij moet die problemen onderzoeken en een remediëring trachten aan te bieden. Als de analyse stopt bij diagnoses zoals motivatie, intelligentie of persoonlijkheid, sta je voor een muur. Die verdwijnt als je de lange weg van de vaardigheden verkent. Het doel van

leren leren is dan ook de remediëring van verwerkingsvaardigheden en van metacognitieve vaardigheden en het aandacht schenken aan affectieve vaardigheden. Dit alles kan enkel in een teamgerichte aanpak, waarin alle vakken en alle leerkrachten een aandeel hebben.

Het leren leren kan bijgevolg niet aan één leerkracht toevertrouwd worden of in één vak ondergebracht worden en het hoort niet thuis in één leerjaar. Het moet aangebracht worden in een formele leerlijn waarbij systematisch een aantal vaardigheden, een aantal technieken getraind worden. Hierdoor ontstaat een referentiekader en een begrip-apparaat waarop een informele leerlijn kan terugvallen. Elke leerkracht neemt immers zijn of haar leerlingen mee doorheen de leerstof, elke leerkracht gaat in op moeilijkheden die leerlingen ervaren of slechte resultaten die geboekt worden. Deze informele leerlijn is uiterst belangrijk, maar is slechts beklijvend en dus pas zinvol als er een kader aanwezig is. Leren leren steunt niet op tips, maar op training.

De formele leerlijn moet bovendien geïntegreerd worden in alle vakken, opdat de transfer van de verwerkingsvaardigheden naar de concrete leerstofverwerking maximaal is. Nogmaals: het leren leren is geen vakje apart, het gaat aan de slag met concrete leerstof van concrete vakken. Dit houdt meteen in dat elke school haar eigen geïntegreerde leerlijn moet ontwerpen en dat deze leerlijn permanent bijgewerkt moet worden. Wat dan bijvoorbeeld met schoolboeken Nederlands die het leren leren opnemen in hun leergang? Deze aanpak heeft minder zin omdat leren leren zo gekoppeld wordt aan één vak en dat reduceert de transfer- en trainingsmogelijkheden. Leren leren is per definitie vakoverschrijdend.

2 VERWERKINGSSTRATEGIEËN

Hoe kan aan zo'n geïntegreerde leerlijn concreet gestalte worden gegeven? Vermunt (1992) onderscheidt een aantal cognitieve verwerkingsstrategieën binnen drie verwerkingsstijlen: (1) stapsgewijze verwerking; (2) diepteverwerking; en (3) concrete verwerking.

(1) STAPSGEWIJZE VERWERKING

- *Analyseren*
  - stap voor stap uitzoeken, bestuderen en verwerken;
  - opsplitsen van een geheel in onderdelen, in details;
  - aandacht besteden aan feitelijke informatie;
  - minder aandacht schenken aan relaties en verbanden.
- *Selecteren*
  - onderscheiden van hoofd- en bijzaken;
  - reduceren van leerstof tot de belangrijke onderdelen.
- *Memoriseren en herhalen*
  - informatie onthouden, uit het hoofd leren;
  - het studeren richten op reproductie.

(2) DIEPTEVERWERKING

- *Selecteren*
- *Structureren*
  - komen tot een totaalbeeld;
  - komen tot een overzichtelijk schema;
  - komen tot lijnen.
- *Relateren*
  - zoeken naar verbanden;
  - zoeken naar overeenkomsten en verschillen;
  - zoeken naar de relatie tussen verworven kennis en nieuwe kennis.
- *Kritisch verwerken*
  - vormen van een eigen interpretatie;
  - vormen van eigen conclusies en meningen;
  - meedenken en niet zomaar accepteren.

(3) CONCRETE VERWERKING

- *Concretiseren*
  - concrete voorstellingen vormen bij abstracte zaken;
  - voorbeelden en toepassingen bedenken;
  - aansluiten bij tastbare werkelijkheid en eigen ervaring.
- *Toepassen*
  - zich oefenen in het gebruiken van leerstof.

Deze verschillende verwerkingsstrategieën worden aangeboden en herhaald in de leerlijn leren leren. Via verschillende technieken en toepassingen worden deze verwerkingsvaardigheden getraind. Elk leerjaar heeft een eigen bundel leren leren, waarin naast de verwerkingsvaardigheden de regulatie-activiteiten en de affectieve vaardigheden geoefend worden.

3 EEN ILLUSTRATIE VAN DE LEERLIJN ROND 'SELECTEREN'

Hier gaan we in op de verwerkingsactiviteit 'selecteren' bij wijze van voorbeeld. Meteen kan aangetoond worden hoe bovenstaande principes, namelijk de formele leerlijn, de training, de transfer en de integratie van de leerlijn in alle vakken, in de praktijk omgezet worden. We overlopen schematisch, jaar per jaar, hoe het selecteren op onze school (een aso-school in de omgeving van Antwerpen) getraind wordt.

3.1 Eerste jaar

STAP 5: VERBANDEN ZOEKEN (*leerkracht Nederlands – januari*)

(1) *Onderstrepen*

- toepassing 1: onderstreepoefening op tekstfragment;
- verwerking: woordenschat begrijpen, vragen om tekstbegrip te controleren en het belang van het onderstrepen aan te duiden;
- toepassing 2: onderstreepoefening op tekstfragment;
- verwerking: woordenschat begrijpen, welke trefwoorden werden onderstreept, titel bedenken.

(2) *Signaalwoorden zoeken*

- uitleg rond signaalwoorden van volgorde, signaalwoorden van verband;
- toepassing 3 op tekstfragment: woordenschat, signaalwoorden zoeken, schema opstellen.

(3) *De kern zoeken*

- toepassing 4 op tekstfragment: woordenschat, onderstrepen, schema.

STAP 7: VERBANDEN ZOEKEN (*leerkracht wiskunde – februari*)

(4) *Titels lezen*

- toepassing 5 op leerstof rond de ledematen uit de cursus biologie: doorlopende tekst, ruw schema, overzichtelijk schema;
- het helikopterlezen: titels lezen → onderstrepen → signaalwoorden → kern zoeken.

3.2 Tweede jaar

STAP 5: GLOBALE STUDIEMETHODE – VRAGEND-STRUCTUREEREND (*leerkracht Nederlands – januari*)

- titelfase, oriëntatiefase (diagonaal lezen, hoofd- en deelonderwerpen bepalen), leesfase (grondig lezen, onderstrepen, signaalwoorden), schemafase, controlefase, schemafase, memoriseerfase;
- toepassing op 'De elektriciteitscentrale' uit de cursus technologie van het tweede jaar.

STAP 8: GLOBALE STUDIEMETHODE – VRAGEND-STRUCTUREEREND (*leerkracht Frans – april*)

- toepassing op 'Pax Romana' uit de cursus geschiedenis van het tweede jaar.

3.3 Derde jaar

STAP 2: VRAGEN VOORSPELLEN (*leerkracht geschiedenis – oktober*)

- (1) *Vragen lezen en structureren* (wat moet je doen om een vraag goed te lezen?)
  - toepassing op een reeks vragen uit de proefwerken eerste semester van de derdejaars.
- (2) *Vragen stellen en voorspellen*
  - overzicht van soorten vragen;
  - toepassing op leerstof aardrijkskunde en scheikunde.

STAP 4: MARKEREN EN SCHEMATISEREN (*leerkrachten Nederlands en fysica – januari, februari*)

- (1) *Markeren*
  - toepassing op 'Guldensporenslag maakt op de tijdgenoten een overweldigende indruk' uit de cursus geschiedenis.
- (2) *Schematiseren: SKAPA*
  - werkwijze van deze globale studiemethode: typering van elke alinea, essentie van elke alinea, essentie van het geheel (van bijzaken naar de kern);
  - toepassing op 'En het licht scheen in de duisternis' uit de cursus fysica.

3.4 Vierde jaar

STAP 3: MARKEREN EN SCHEMATISEREN – VRAGEND-STRUCTUREREND (*leerkracht Nederlands – november*)

- werkwijze van deze globale studiemethode;
- toepassing 1: zakelijke tekst;
- toepassing 2: hoofdstuk uit de cursus geschiedenis van het vierde jaar.

3.5 Vijfde jaar

STAP 1: GLOBALE STUDIEMETHODES (*leerkrachten godsdienst, Frans en wiskunde – oktober, november*)

- skimmen: werkwijze en toepassing voor het vak godsdienst
  - fase 1: inhoudsoverzicht;
  - fase 2: opbouw van elk hoofdstuk: kern (waarover gaat het?), hoofdzaken (welke aspecten worden behandeld?), benaderingswijze (hoe worden die aspecten behandeld?);
  - fase 3: intensief lezen;
- SKAPA: werkwijze en toepassing voor het vak Frans;
- vragend-structurerend: werkwijze en toepassing voor het vak wiskunde.

STAP 5: ROLWISSELEND LEREN (klasleraar – maart, mei)

- voorbereiding: groepjes vormen, leerproces bepalen en leerinhouden selecteren;
- schematiseermethodes: markeren, inhoudsoverzicht, hiërarchisch schema, schets, blokschema, associatief schema;
- uitvoering: tweemaal een lesuur;
- evaluatie.

4 DE PLAATS VAN HET VAK NEDERLANDS IN EEN GEÏNTEGREERDE LEERLIJN LEREN LEREN

Het vak Nederlands neemt beslist een belangrijke plaats in op deze leerlijn rond selecteren, maar Nederlands staat hier naast andere vakken. Kennismaken met verwerkingsstrategieën in een leerlijn leren leren leidt bovendien tot werken met verwerkingsstrategieën in je vak. Zakelijke leesvaardigheid sluit onmiddellijk aan bij leerstofverwerking. De leerlijn biedt hier 'gratis' heel wat materiaal aan waarmee je met zakelijke teksten aan de slag kan. Vroeger was de 'ijle' doelstelling van dit soort activiteiten een mooie samenvatting maken of de synthese van een tekst neerschrijven. Door de leerlijn leren leren krijg je een veel meer normaal-functionele doelstelling: het inoefenen van leerstofverwerking. Helemaal normaal-functioneel wordt het wanneer je niet meer op zoek moet naar teksten die zouden kunnen aansluiten bij de leefwereld van de jongeren, maar wanneer je leerstof van andere vakken als concreet materiaal kan gebruiken.

Het kader van verwerkingsactiviteiten vormt een instrument om je toets- en proefwerkvragen te ontleden en te evalueren met leerlingen. Zo krijgen leerlingen zicht op welke strategieën zij moeten gebruiken om de leerinhouden van het vak Nederlands te verwerken. Je peilt niet langer naar de weergave van leerinhouden, maar wel naar de verwerkingsvaardigheid van leerlingen. De leerinhouden op zich vormen niet langer een doel, wel de leervaardigheid van de leerling. De leerlijn leren leren beïnvloedt op deze wijze de didactiek van het vak Nederlands. Een lessenreeks rond dialecten wordt via zelfstandig werk een training in verwerkingsvaardigheden. Leerlingen kiezen een onderwerp, maken een taakoriëntatie en taakplanning, en beginnen dan te selecteren, te analyseren en te structureren, waardoor ze kunnen concretiseren en tenslotte kritisch verwerken. Hier staan niet langer de leerinhouden van het vak Nederlands centraal, wel de verwerkingsvaardigheden van het leren leren.

Binnen de leerlijn rond metacognitieve vaardigheden en regulatie-activiteiten wordt er gewerkt met rolwisselend leren en zelfhulpgroepen. Voor de leerkracht Nederlands kan dit de aanleiding vormen om de mondelinge taalvaardigheden aan bod te laten komen: de spreekbeurt of het referaat worden vervangen door een herhalingsles scheikunde gegeven door twee leerlingen tijdens de les Nederlands.

5 LEERBEWAAMHEID EN ZELFSTURING

Een geïntegreerde leerlijn leren leren heeft als doel de leerbekwaamheid en de zelfsturing van leerlingen. Ook het Nederlands sluit hierbij aan: leerinhouden maken plaats

voor leerstofverwerking en de aandacht gaat expliciet naar zelfstandige leer- en denkstrategieën. In de derde graad vindt een geleidelijke overgang plaats van een strakke externe sturing naar een gedeelde sturing als voorbereiding op de zelfsturing in het hoger onderwijs. Daarom werken wij in het zesde jaar met een flexibel evaluatiebeleid: de leerlingen worden zelf verantwoordelijk voor het verwerven van de punten 'dagelijks werk' voor het tweede semester. Hiertoe worden alle overhoringen en alle inleverdata voor taken verbonden aan drie toetsweken. De leerling bepaalt zelf hoeveel controletoetsen en taken hij/zij wil afleggen volgens de opgelegde voorwaarden.

De leerlingen worden dus gedwongen hun studiewerk en studieritme volledig zelf in handen te nemen. Tot Kerstmis bepalen de leerkrachten voor 80% wanneer leerlingen moeten studeren of wanneer ze moeten werken aan opdrachten. Tijdens het tweede semester bepaalt de leerling wanneer hij/zij studeert, werkt aan taken en ontspanning neemt. Door de leerling volledig en consequent verantwoordelijk te stellen voor de punten van dagelijks werk willen wij een leerproces rond verantwoordelijkheid, zelfstandigheid en zelfredzaamheid opstarten. Op deze manier hopen wij onze leerlingen goed voor te bereiden op het hoger onderwijs, waar zij er sowieso alleen voor staan. Dit flexibel evaluatiebeleid heeft uiteraard ook grote invloed op een vak als Nederlands. Het traditioneel groot takenpakket van het vak Nederlands wordt volledig beheerd door de leerlingen zelf en de leerlingen kunnen de verantwoordelijkheid opnemen om binnen dit takenpakket een selectie te maken.

Dit betoog had als doel een aantal verhoudingen duidelijk te stellen: het leren leren behoort niet tot het vak Nederlands, integendeel, het vak Nederlands behoort tot het leren leren. Een leerkracht Nederlands kan nooit het leren leren dragen; leren leren moet kaderen in een teamgerichte aanpak. Leren leren moet aangebracht worden in geïntegreerde leerlijnen waar alle vakken bij betrokken worden. De leerlijn moet heel concreet zijn en elke individuele school moet bijgevolg haar eigen leerlijn leren leren ontwerpen.

NOOT

- 1 Deze bijdrage steunt op de nascholing 'Naar geïntegreerde leerlijnen rond leren leren in het secundair onderwijs', die ik gegeven heb aan het Centrum voor Beroepsvervolmaking Leraren van de Universiteit Antwerpen (UIA-CBL) met de medewerking van Gerd Cornelissen en Peter Van Petegem. De toepassing van de verwerkingsstrategieën op het vak Nederlands die hier aan bod komt, werd mee uitgewerkt door Gerd Cornelissen.

LITERATUUR

- Cornelissen, G., P. Van Petegem & L. Vercammen: *Naar geïntegreerde leerlijnen rond leren leren in het S.O. Wilrijk*: Centrum voor Beroepsvervolmaking Leraren - UIA, 1998.
- Vermunt, J.: *Leerstijlen en sturen van leerprocessen in het hoger onderwijs*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger, 1992.